

SON OSMANLI-İRAN SAVAŞI VE NETİCESİNDE İMZALANAN ERZURUM ANTLAŞMASI: YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNDE YAŞANAN PROBLEMLER

Demet Karasu
Mehmet Kerem Karasu

Giriş

İki İslam devleti olan Osmanlı Devleti ile İran arasında tarihsel süreç içerisinde pek çok farklı sorunlarla karşılaşmış ve hakimiyet mücadeleleri yaşanmıştır. İki devlet arasında savaş alanında yaşanan son çatışma, 1821 yılında başlayan ve 28 Temmuz 1823 tarihinde Erzurum Antlaşması ile son bulan mücadeledir. Zorlu şartlarda iki yıl boyunca devam etmiş olan bu savaştan Osmanlı Devleti hiç kayıp vermeden çıkmayı başarmış ve ülkesinin doğu sınırlarını güvence altına alabilmiştir. Devletler arasında savaş sonunda imzalanan antlaşma metinleri iki nüsha halinde imzalanır ve elçiler aracılığıyla devletlerin hükümdarları tarafından karşılıklı olarak imzalanmak sureti ile her iki devlette de birer nüshası bulunduruldu. Bu iki nüsha, birbirlerinin birebir aynısı olmak zorundaydı. Ancak Erzurum Antlaşması metninde İran idarecileri bazı tahrifatta bulunarak, antlaşma metninde kendilerine üstünlük sağlayacak şekilde bazı kelime oyunları yapmaya teşebbüs etmişlerdir. Osmanlı bürokratları tarafından durumun fark edilmesi üzerine diplomatik bir kriz yaşanmıştır. Makalede son Osmanlı-İran Savaşı, barış görüşmeleri, Erzurum Antlaşması ve sonrasında yaşanan gelişmelere ışık tutulmak amaçlanmıştır.

Tarihi Seyir İçerisinde Osmanlı-İran Münasebetleri

Sınır komşusu olan Osmanlı-İran münasebetleri çok eskilere dayanmaktadır. İlk kez XV. yüzyılda sınır mücadelesi hasebiyle gelişen ilişkiler, XVI. yüzyılda iyice artmaya başlamıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında güçlenen Safevi Devleti, özellikle Doğu Anadolu, Azerbaycan, Şirvan, Bağdad ve Musul bölgelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı hâkimiyet mücadelelerine girişmiştir. Şiilik mezhebini yayılma aracı olarak kullanan İran Devleti ile Osmanlı arasındaki

münasebet XVII. yüzyılda en üst seviyeye ulaşmış, aralarında pek çok savaş ve neticesinde çeşitli antlaşmalar yapılsa da iki devlet arasındaki ilişki XIX. yüzyıl başlarına kadar bir barışık bir küs şeklide devam etmiştir.¹

XIX. yüzyılda İran'da devletin başında Kaçar Hanedanından Feth Ali Şah bulunmaktaydı. Bu dönemde İran, Rusya'ya kaptırdığı Kafkaslar ve Gürcistan'ı geri alma fikrinden ve Osmanlı Devleti'nin sınır illerini tecavüz etmekten vazgeçmemiştir. Hedefine ulaşmak için İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerle aralarındaki ilişkiyi güçlendirmeye çalışan İran, 1809 senesinde Osmanlı Devleti'ne aralarındaki anlaşmazlıklara son verilerek ilişkilerin düzeltilmesi yönünde bir mektup gönderse de² Feth Ali Şah'ın Bağdad'ı yağmalamasıyla ilişkiler yeniden bozulmuştur. 1812 ve 1813 yıllarında art arda Osmanlı ve İran'ın Rusya karşısında aldıkları mağlubiyet ile iki İslam devleti aralarındaki husumeti unutmışlardır. Ancak 1817 yılında Van'da bulunan bir kesim Kürt halkın bölge memurları tarafından zulme uğradıkları gerekçesiyle İran'a göç etmesi³ ve İran tarafında bulunan Haydaranlı ve Sebki Aşireti'nin de Van taraflarına yerleşmeleri, iki devlet arasındaki ilişkileri yeniden bozmuştur. Bu yer değiştirmeler özellikle vergi meselesi ve sınır ihlalleri sorununu ortaya çıkarmıştır. Hakkârî'yi kuşatarak ilk adımı atan İran olmuş ve iki devlet arasındaki muharebede Osmanlı Devleti mağlup olmuştur. Aynı zamanda olayların müsebbibi muhafız Derviş Paşa da Osmanlı Devleti'ni hayli uğraştırmıştır.⁴

Osmanlı-İran ilişkilerinde yaşanan en önemli sorunlardan bir diğeri de son dönemlerde ortaya çıkan İranlı Hacılar meselesidir. Osmanlı topraklarından geçen İranlı hacılardan fazla ve farklı adlarla vergiler alındığı, mallarının gasp edildiği kısacası hacılarının korunamaması ve haksızlığa uğradıkları gerekçesiyle İran hükümeti, Osmanlı Devleti'ne sürekli şikayetlerde bulunmuştur. Buna karşılık İran Devleti'nin Bağdad meselesinde Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması ve sınır ihlalinde bulunması Osmanlı için dayanılmaz bir hal almıştır. Osmanlı Devleti'nin Yunan İsyanı ve Tepedelenli Meselesiyle uğraşmasını fırsat bilen İran bu durumundan faydalanma yolları aramıştır.⁵

¹ Abdolvahid Soofizadeh, "Kaçar ve Osmanlı Devletleri Arasında Belirsiz Sınır Meseleleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 42, Konya 2017, s. 439-441; Aziz Tekdemir, "XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafı ve 1821-1823 Savaşı", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S 4, Aralık 2009, s. 78-79.

² BOA, C.HR. 27/1342, 10 RA 1224 (25 Nisan 1809).

³ BOA, HAT. 452/22390, 5 Z 1232 (16 Ekim 1817); BOA, HAT. 452/22390-A, 5 Z 1232 (16 Ekim 1817).

⁴ BOA, HAT. 782/36609, 29 Z 1233 (30 Ekim 1818); BOA, HAT. 769/36172, 6 Ş 1234 (31 Mayıs 1819).

⁵ Aziz Tekdemir, "XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafı ve 1821-1823 Savaşı", s. 81-82.

1821-1823 Savaşının Nedenleri ve Seyri

XIX. yüzyılın başlarından itibaren aralarında soğuk rüzgarlar esmeye başlayan iki İslam devleti Osmanlı ve İran'ın arası sınır hattı ihlalleri, Osmanlı tebaasının mallarının İran sınırlarında gasp edilmesi ve buna İranlı yöneticiler tarafından göz yumulması; sınırda bulunan İran Kürt aşiretinin Kars, Diyadin, Muş ve Hakkari gibi bazı Osmanlı topraklarını yağmalaması gibi nedenlerden dolayı iyice açılmıştır.⁶ Bu nedenlerden ötürü sınır bölgesine, Erzurum ve Şarkseraskerliği görevi verilen Hüsrev Paşa 9 Ekim 1820 tarihinde tayin edilmiş ve bir takım önlemler alınmaya başlanmıştır.⁷

İstanbul'a elçisini gönderen İran, tüm yaşanan olumsuzlukların gerekçesi olarak kendi tüccarlarının ve hacıların Osmanlı sınırları içerisinde zulme uğradıklarını sunmuştur. Bu süreçte Batıda Yunan isyanlarıyla uğraşmakta olan Osmanlı Devleti, İran'la savaşa girmek istememekteydi.⁸

Osmanlı Devleti için işler bu denli karışık iken bir de İranlı aşiretler ile Bayezid Sancağı mutasarrıflığına atanan ve sonradan ataması iptal edilen İbrahim Ağanın kardeşi Hüseyin Ağanın aralarında alacak verecek problemi çıkmıştır.⁹ Bu olay paralarını alamayan aşiretlerin Toprakkale'yi yağmalamasıyla sonuçlanmıştır.¹⁰ Yaşanan bunca sıkıntılar her iki İslam devletini Rusya aleyhinde kullanmak isteyen İngiltere tarafından çözümlenmek istense de iki devletin de kendilerini haklı buldukları ve geri adım atmadıkları için çözüme kavuşturulamamıştır.¹¹

Kasım 1820 tarihinde, Şark Seraskeri Hüsrev Paşa, devletin savaşa hazır olmadığını düşünerek yaşanan olayları olumlu yönde çözmek için, İran Devletiyle sorunları halletmeye çalışmışsa da İran geri adım atmamıştır. Konuyu sürekli hacıların mallarının teslim edilmesi meselesine getiren İran Devleti, özellikle de İran tarafından zapt edilen yerlerden geri çekilmesi talebine karşılık buraların aslında kendi sınırlarında olduğu ve Osman-

⁶ BOA, HAT. 1314/51255, 29 Z 1236 (27 Eylül 1821); BOA, C. DH. 124/6183, 29 S 1236 (6 Aralık 1820); Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Tarihi*, C II, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yay., İstanbul 2008, s. 1002-1003, 1015-1016.

⁷ BOA, HAT. 1314/51255, 29 Z 1236 (27 Eylül 1821); Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Tarihi*, C II, s. 1002; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, Matbaa-i Osmanî, Dersaadet 1309, s. 6.

⁸ Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *TDVİA*, C 25, TDV Yay., İstanbul 2002, s. 63.

⁹ Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2009, s. 286-288.

¹⁰ Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Tarihi*, C II, s. 1016-1018; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, s. 7-8.

¹¹ BOA, HAT. 1316/51299, 29 Z 1237 (16 Eylül 1822).

lı'nın hak iddia edemeyeceği gerekçesini ileri sürmesi Anadolu topraklarını işgal etme niyetini açıkça ortaya koymuştur.¹² Bu durum üzerine Hüsrev Paşa sınırda olabilecek herhangi bir saldırıya karşı hazırlıkların derhal yapılmasını istemiştir.¹³

Ancak İran'ın günden güne saldırıları artıyor, Maadin-i Hümayun Emi-ni Mehmed Emin Rauf Paşa destek amaçlı Gümüşhane dolaylarından asker toplamış olsa da¹⁴ Şark Seraskeri Hüsrev Paşa, yardım taleplerine yetişemiyor ve sınırı geçen İran birlikleri durdurulamıyordu. Sonuç olarak 1821 yılı sonunda Osmanlı ile İran savaşı resmen başlamış oldu.

İlk olarak Bağdad üzerine yönelen İran Devleti, burada başarı elde edemeyince yönünü Erzurum'a çevirmiştir. Abbas Mirza¹⁵ ve askerleri, Diyadin, Hamur, Toprakkale, Malazgirt, Muş, Ahlat, Adilcevaz, Bitlis, Bayezid ve Er-ciş gibi daha birçok Osmanlı toprağını kuşatarak ilerlemiştir¹⁶ ve kışın yaklaşmasıyla Tebriz'e geri dönmüştür.¹⁷

Gerek işgal edilerek gerekse korkup kendiliğinden tabi olanlar neticesinde İran Devleti, Osmanlı topraklarında hızlı bir şekilde ilerlemişti. Toprakların kaybedilmesi, Kars ve Van'ın da elden çıkacağı korkusu ve Erzurum Valisi Şark Seraskeri Hüsrev Paşa aleyhinde Erzurum'da bir isyan girişiminin ortaya çıkması¹⁸ sebebiyle birtakım önlemler alınmıştır.

¹² BOA, HAT. 825/37404-U, 8 R 1236 (13 Ocak 1821).

¹³ BOA, HAT. 821/37381, 29 Z 1236 (27 Eylül 1821).

¹⁴ BOA, HAT. 789/36776, 23 B 1236 (26 Nisan 1821).

¹⁵ İran Şahı Feth Ali Şah'ın oğlu olan Abbas Mirza, konu ve dönem itibari ile Şah'ın kendisinden daha çok önem arz etmektedir. Zira son Osmanlı-İran Savaşı'nı İran tarafı adına yöneten komutan veliahtın kendisidir. Ayrıca savaşın olduğu dönemde babası üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. 26 Ağustos 1789 tarihinde doğan Abbas Mirza, babası Şah olduğunda hem Şah Naibiydi hem de Azerbaycan Valisiydi. 1804-1813 ve 1826-1828 tarihlerindeki Rus savaşlarında büyük rol oynamıştır. Yenilikçi bir yapıya sahip olan Abbas Mirza, Avrupalı seyyahlar tarafından yüksek meziyetlere sahip, reform aşığı bir idareci olarak nitelendirilmiştir. Onun zamanında Tebriz, Batı kültürüne açılan İran'ın ilk kapısı olmuştur. 1833 senesinde erken yaşta vefat etmiştir. DİA, "Abbas Mirza", TDVİA, C 1, TDV Yay., İstanbul 1988, s. 27. Ayrıca 1821-1823 senelerindeki Osmanlı ile yapılan savaşında başkarakter olacaktı. Savaş sonunda imzalanan Erzurum Antlaşmasında da çok etkin bir rol oynamıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Sıtkı Uluerler, "Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza'nın Rolü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 22, S 2, Elazığ 2012, s. 308-319.

¹⁶ Ali Rıza Emîni, *Tarih-i Revabit-ı Harici-i İran ez Kacariye ta Sukut-ı Rıza Şah*, Hatt-ı Sevvam, Tahran 1382, s. 65; Muhammed Cafer Hurmuci, *Tarih-i Kacar Hakayiku'l-Ahbar-ı Nasri*, Tahran 1345, s. 16.

¹⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, s. 11; Sıtkı Uluerler, "Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza'nın Rolü", 300-302.

¹⁸ İsyân Girişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yüksel Çelik, *Hüsrev Mehmed Paşa Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri*, s. 181-183.

Alınan önlemler neticesinde 26 Kasım 1821 tarihinde Erzurum Valiliği ve Şark Seraskerliği görevi Mehmed Emin Rauf Paşa'ya verilmiştir.¹⁹ Rauf Paşa'dan kısaca bahsedilecek olunursa; Çavuşbaşılık ve Nişancılık hizmetinde bulunan Said Efendinin oğlu olan, İstanbul'da doğan ve kalemiyede yetişen, Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde toplamda beş kez sadâret makamı gibi önemli bir mevkie getirilen ve farklı yıllarda devletin çeşitli memurluklarında da bulunan Mehmed Emin Rauf Paşa, 1814 yılında Başdefterdarlık görevine getirilmiştir. 1815 tarihinde sadarete getirilen Rauf Paşa, 1818 yılında görevinden azledilip Sakız adasına sürülmüş, bir yıl sonra vezâreti tekrar iade edilip Bolu, Teke ve Hamid sancakları mutasarrıflığına getirilmiş ve bir sonraki yıl kendisine maden emanetiyle birlikte Diyarbekir Valiliği görevi verilmiştir.²⁰

Rauf Paşa, 1821 yılında Sultan tarafından Koca Hüsrev Paşa gibi önemli bir askerinin yerine Şark Seraskerliği görevine atanmış ayrıca Erzurum Valiliği de kendisine ihdas edilmişti.²¹ Osmanlı Devleti o sıralarda yukarıda da anlatıldığı üzere İran ile savaş halindeydi. Erzurum Valiliği ve Şark Seraskerliği görevine ek olarak Diyarbekir Valiliği ve Maadin-i Hümayun Eminliği gibi görevleri de devam etmekte olan Rauf Paşa için artık zorlu bir süreç başlamış oluyordu.²²

Paşa'nın atama evrakında "*İran ile savaşın şimdi hiç sırası değildir. İran Devleti'ne güven olmaz, bunlar bazı sorunları öne sürüyorlar ancak bunların özellikle Erzurum çevresi, Bağdad ve Süleymaniye'de gözleri var, şimdiye kadar yaptıklarına müsamahakâr davrandık ama bunların duracağı yok, bunlara artık hadlerinin bildirilmesi gerekmektedir. Rauf Paşa Şark'ta dik durmalı Devletimizin haklarını sonuna kadar savunmalıdır.*" gibi ifadeler yer almaktaydı.²³ Kendisine böyle bir önemli görevin verilmesinden gurur duyan Paşa,²⁴ 12 Aralık 1821 tarihinde eski memurlarını da yanına alarak görevine başlamıştır.²⁵

İlk iş olarak savaş meclisi toplanmış, ordunun ve askerinin ne durumda olduğu, eksiklerinin ve ihtiyaçlarının kısacası savaşın ve ordunun durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Ordunun en önemli ihtiyacı olan zahire ve mü-

¹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, s. 11.

²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Haz. Nuri Akbayar, C IV, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 1361-1362; Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Rauf Paşa (1780-1860)", *TDVİA*, C 28, TDV, Ankara 2003, s. 465-466.

²¹ BOA, HAT. 815/37282-G, 1 RA 1237 (26 Kasım 1821).

²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C IV, s. 1362; Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Rauf Paşa (1780-1860)", C 28, s. 466.

²³ BOA, HAT. 796/36931, 29 ZA 1237 (16 Eylül 1822).

²⁴ BOA, HAT. 653/31926, 27 R 1237 (21 Ocak 1822).

²⁵ BOA, HAT. 826/37434, 3 RA 1237 (28 Kasım 1821); BOA, HAT. 826/37437, 18 RA 1237 (13 Aralık 1821); BOA, HAT. 825/37418-A, 18 RA 1237 (13 Aralık 1821); BOA, HAT. 496/24364-A, 17 CA 1237 (9 Şubat 1822); BOA, HAT. 481/23550, 17 B 1237 (9 Nisan 1822); BOA, HAT. 496/24349, 29 Z 1237 (16 Eylül 1822).

himmatin temini, İran askerleri karşısında kendi askerlerinin azlığı ve acilen asker sayısının artırılması talebinde bulunan Paşa,²⁶ “İran tek bir hücumla pek çok yeri ele geçirmiş durumda ve yeni hedefi belli ki Anadolu’nun kapısı konumunda bulunan Erzurum olacaktır. İran eğer istese tahakkümü altında bulunan Selim Paşa’nın emrindeki askerler ile bunu başarabilir. Sınır bölgesindeki ahali yıpratıcı savaşımlardan yılmış ve yoksulluğa sürüklenmektedirler. Buralarda Devletimiz gücünü gösteremediği için yönetici ve ahali artık yıldığından dolayı İran tarafına meyiletmekte. Bizim bir an önce gücümüzü göstermemiz gerekmekte ve İran’a gereken karşılığı vermeliyiz. İran kendisini hem burada hem de uluslararası alanda sınır ihlalleri konusunda kendisini haklı göstermekte. Biz de bu savaşa her anlamda gereken önemi vermeli ve ona göre bir savunma oluşturmamızdır. Bu sebeplerden dolayı öncelikle bölgeye pek çok asker, zahire, para ve mühimmat gönderilmeli ve daha sonra Selim Paşa ve emrindeki askerler bir an önce tekrar Devlet için kazanılmalıdır. Eğer bunlar gerçekleşmez, sonucunda da Erzurum düşerse, bu Devletimiz için hüsrana olacaktır.”²⁷ diyerek durumun vahametini daha net bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.

Kış mevsiminden dolayı İran ordusunun Tebriz’e dönmesini fırsat bilen Paşa, hazırlıklara girişmiş,²⁸ önemli bir coğrafyada bulunan Kars ve Van’a asker sevkini başlatmıştır.²⁹ İran ordusunu, en azından çoğunu daha sınırlardayken durdurmayı planlayan Rauf Paşa, Trabzon, Sivas, Arapgir, Divriği, Canik ve Diyarbakir’den gelen takviye askerleri sınır bölgelerine sevk etmiştir.³⁰ Tüm bunların yanı sıra Mehmed Emin Rauf Paşa, İran’ın da durumunu öğrenmek için casuslar kullanmıştır. İran’da da durumunun pek iç açıcı olmadığı, taht mücadelesinin yaşandığı, Rusya ile aralarının iyice açıldığı ve İran şahının hayatını kaybettiği o yüzden idari bir kargaşanın yaşandığı gelen bilgiler arasındaydı.³¹

²⁶ Şimdilik 30.000 ile 40.000 arası bir asker tedarikinin savaşın kazanılması için yeterli olacağı bildirilmiştir. BOA, HAT. 821/37382-N, 1 R 1237 (26 Aralık 1821).

²⁷ Raporda Abdülhamid Paşa’nın İran tarafına bir borcu olduğu, bu borcun bir kısmının ödendiği, borcun ne kadarının ödendiği ve ne kadarının kaldığını da tetkik edileceği belirtilmiştir. BOA, HAT. 821/37382-N, 1 R 1237 (26 Aralık 1821). Ayrıca Muş Mutasarrıf Selim Paşa kardeşi ile Şark Seraskeri olarak atanmış bulunan Mehmed Emin Rauf Paşa’ya, kardeşi ile üç adet at hediye ederek, yeni görevini tebrik etmiştir. Devlet’e olan bağlılığını bildiren Selim Paşa, sadık kalacağını da altını çiziyordu. BOA, HAT. 822/37389-U, 29 ZA 1237 (16 Eylül 1822).

²⁸ BOA, HAT. 812/37252, 5 CA 1237 (28 Ocak 1822).

²⁹ BOA, HAT. 786/36694, 17 CA 1237 (9 Şubat 1822); BOA, HAT. 811/37232, 6 CA 1237 (29 Ocak 1822); BOA, HAT. 807/37192, 19 CA 1237 (11 Şubat 1822); BOA, HAT. 822/37456, 5 C 1237 (27 Şubat 1822).

³⁰ BOA, HAT. 820/37358, 20 CA 1237 (12 Şubat 1822).

³¹ BOA, HAT. 806/37168, 19 CA 1237 (11 Şubat 1822); BOA, HAT. 826/37429, 11 L 1237 (21 Haziran 1822); BOA, HAT. 827/37456, 23 CA 1237 (15 Şubat 1822); BOA, HAT. 794/36858, 29 Z 1237 (16 Eylül 1822).

Mevsim şartlarından dolayı savaşa ara verilmiş olsa da her iki taraf için de ufak çaplı operasyonlar devam etmiştir.³²

Savaşın İkinci Aşaması ve Askerî Gelişmeler

Kış mevsiminin yavaş yavaş son bulmasıyla her iki ordu da gerekli hazırlıklarını tamamlayarak harekete geçmek için gün sayıyordu. Rauf Paşa emri altındaki askerleri önce İran tarafından işgal edilen yerleri tekrardan geri almak adına harekete geçirmiş ve neticede Eleşkird, Kars yöresi işgalci kuvvetlerin elinden kurtarılmıştır.³³ Mart 1821 tarihinde İran, ordusunu Osmanlı toprakları üzerine yönlendirmiş Kars ve Van'ı kuşatma altına almıştır.³⁴ Durumun farkında olan Sultan II. Mahmud ve sadaret makamı derhal önlemlerin alınması ve yardımların yapılması için kararlar almıştır.³⁵ Ancak durum pek iç açıcı olmamış gelen yardımlar da yetersiz kalmıştı. Rauf Paşa'nın durumu merkeze bildirip daha fazla yardım istemesi Sultan II. Mahmud'un Paşaya karşı öfkelenmesine güvenini kaybetmesine neden olmuştur.³⁶

Mayıs ayına gelindiğinde İran ordusu sınıra dayanmış ve burada bulunan köyleri ele geçirmeye başlamıştı.³⁷ Rauf Paşa cephesinde ise zahire, mühimmat ve asker ihtiyacı iyice artmaya başlamış, merkezden ekonominin el verdiği ölçüde yardım taleplerine karşılık verilmeye çalışılmaktaydı.³⁸ İran, Osmanlı sınırları içerisine kadar girmiş ve Kağızmanı ele geçirmeye çalışsa da çatışma sonucunda İran ordusu geri püskürtülerek Nahçıvan'a çekilmiştir.³⁹ Bu esnada Nahçıvan'a çekilen İran askerleri arasında kolera salgını ortaya çıkmış ve bu salgın ileride İran ordusunun savaştan geri çekilmesine dahi sebep olacaktır.⁴⁰

³² BOA, HAT. 820/37369, 1 R 1237 (26 Aralık 1821).

³³ BOA, HAT. 801/37456, 3 C 1237 (25 Şubat 1822).

³⁴ BOA, HAT. 820/37367-E, 3 N 1237 (24 Mayıs 1822).

³⁵ BOA, HAT. 824/37400-İ, 4 B 1237 (27 Mart 1822); BOA, HAT. 821/37383-B, 19 B 1237 (11 Nisan 1822); BOA, HAT. 821/37383-D, 19 B 1237 (11 Nisan 1822); BOA, HAT. 819/37339-B, 23 B 1237 (15 Nisan 1822); BOA, C.A.S. 282/11714-1, 15 N 1237 (7 Haziran 1822).

³⁶ BOA, HAT. 821/37376, 13 Ş 1237 (5 Mayıs 1822); BOA, HAT. 796/36904, 29 Z 1237 (16 Eylül 1822).

³⁷ BOA, HAT. 824/37400-F, 18 Ş 1237 (10 Mayıs 1822); BOA, HAT. 823/37397, 23 Ş 1237 (15 Mayıs 1822).

³⁸ BOA, HAT. 789/36796, 1 ZA 1237 (20 Temmuz 1822).

³⁹ BOA, HAT. 824/37400-R, 23 Ş 1237 (15 Mayıs 1822). Ayrıca bu saldırılar esnasında İran kuvvetleri tarafından, Kağızman Voyvodası olan Rüstem Ağa'nın malları ve ailesi esir edilerek Revan'a gönderilmişti. BOA, HAT. 793/36834, 28 N 1237 (18 Haziran 1822); BOA, HAT. 800/37074, 24 Ş 1237 (16 Mayıs 1822); BOA, HAT. 1560/15, 10 N 1237 (31 Mayıs 1822); BOA, HAT. 823/37392, 25 Ş 1237 (17 Mayıs 1822); BOA, HAT. 793/36834-C, 9 L 1237 (29 Haziran 1822).

⁴⁰ BOA, HAT. 792/3826-B, 25 N 1237 (15 Haziran 1822); Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yay., İstanbul 2012, s. 312.

Savaşa bir üstün bir galip şekilde devam eden Osmanlı ordusu, Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın dirayetsizliği neticesinde büyük yara almış ve İran ordusu Erzurum sınırına kadar gelerek büyük bir başarı elde etmişti. Savaşın başından beri hedefinin Erzurum olduğunu söyleyen Rauf Paşa derhal önlem almaya başlamıştır.⁴¹ Ayrıca çevre illerden yardımlar Erzurum'a hızlı bir şekilde ulaştırılmaya çalışılıyordu.⁴² Bu sırada İran askerleri arasında salgın iyice artmış hatta Bağdad'ta orduyu idare eden komutan bu hastalıktan vefat etmişti.⁴³

Yaşadığı problemlere rağmen İran ordusu amacından vazgeçmeyerek Van ve Kars üzerine hücum etmiş ancak yaşanan sağlık problemleri nedeniyle geri püskürtülmüştür.⁴⁴ Tabi bu durum hem Erzurum hem Van hem de Kars'ı savunmaya çalışan Osmanlı ordusu için çok yıpratıcı olmuştur.

Hiçbir zaman saldırmaktan vazgeçmeyen İran, ufak çapta çapulcu girişimlerine devam etmiş buna karşılık merkezden gelen yardımların yetersizliğine rağmen Mehmed Emin Rauf Paşa, Anadolu'dan toplanan askerler ile savaşı devam ettirmek zorunda kalmıştır.⁴⁵ İki devlet arasında hem savaş devam ediyor hem de barış görüşmeleri de yapılıyordu. Eleşkirt faciası haricinde düşman kuvvetlerini çoğunlukla durdurmayı başaran Rauf Paşa, vatanına layık olabilmek için elinden geleni yapmıştır.⁴⁶ Barış görüşmeleri hasebiyle savaş eski hararetini yitirmiş, sadece birkaç sınır akını halinde devam etmiştir. Bundan sonra devletlerarası antlaşma şartları oluşturulmaya çalışılmış ve savaşa son verilmiştir.

⁴¹ BOA, HAT. 791/36817-F, 19 ZA 1237 (7 Ağustos 1822); BOA, HAT. 791/36817-M, 19 ZA 1237 (7 Ağustos 1822); BOA, HAT. 791/36817-P, 19 ZA 1237 (7 Ağustos 1822); BOA, HAT. 791/36817-L, 20 ZA 1237 (8 Ağustos 1822).

⁴² BOA, HAT. 797/36961-J, 7 Z 1237 (25 Ağustos 1822); BOA, HAT. 797/36961-İ, 7 Z 1237 (25 Ağustos 1822).

⁴³ BOA, HAT. 770/36179-R, 3 Z 1237 (21 Ağustos 1822); BOA, HAT. 770/36179, 23 Z 1237 (10 Eylül 1822); Muhammed Cafer Hurmuci, *Tarih-i Kacar Hakayıku'l-Ahbar-ı Nasiri*, s. 17; P. M. Sykes, *A History of Persia*, Vol II, London 1915, s. 416; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, s. 12; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C IV, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s. 107; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, Yay. Haz. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 234.

⁴⁴ BOA, HAT. 789/36786, 13 RA 1238 (28 Kasım 1822); BOA, HAT. 771/36180-S, 25 S 1238 (11 Kasım 1822); BOA, HAT. 771/36180, 26 RA 1238 (11 Aralık 1822); Casuslardan alınan bir başka bilgiye göre, İran kuvvetlerinin geri çekilme nedenlerinden biri de kolera salgınının yanında, İran ordusunun merkez cephaneliği isabet almıştı. BOA, HAT. 792/36826, 29 ZA 1237 (16 Eylül 1822).

⁴⁵ Sivas Vilayeti sınırlarında yaklaşık 5.000 ve Trabzon Vilayetinden ise yaklaşık 10.000 asker olmak üzere toplam 15.000 asker gönderiliyordu. BOA, HAT. 768/36166, 23 R 1238 (7 Ocak 1823); BOA, HAT. 817/37305, 7 C 1238 (19 Şubat 1823). Bunun dışında Kastamonu'dan 1.000, Bolu bölgesinden 750 asker destek olarak gönderilmekteydi. BOA, C.AS. 66/3122, 11 CA 1238 (24 Ocak 1823).

⁴⁶ BOA, HAT. 798/37012, 3 L 1238 (13 Haziran 1823).

Osmanlı ile İran Arasındaki Barış Görüşmeleri ve 28 Temmuz 1823 Erzurum Antlaşması

1822 senesinin başında İran Şehzadesi Mirza Abbas tarafından, Mehmed Emin Rauf Paşa'ya gönderilen bir mektup ile Osmanlı ile İran arasındaki barış görüşmeleri başlamıştır. Bir taraftan barışçı tavır takınan İran, diğer taraftan sınırlara askeri kuvvet yığmaya da devam etmiştir. Durumun farkında olan Paşa, İran'ın bir oyun oynayıp oynamadığı üzerinde endişeye kapılarak her ihtimale karşı önlemler almaya çalışmıştır.⁴⁷ İki Müslüman devletin birbirleriyle olan mücadelesi ve Rusya'ya karşı bu iki devletin güç kaybetmesi İngiltere'yi endişelendirmiş ve iki devlet arasında arabuluculuk yapmaya sevk etmiştir.⁴⁸

Savaşın ilk barış görüşmesi esirlerin mübadelesi hususu üzerinde olmuş, her iki devlet birbirlerine olan güvensizleri hasebiyle ellerindeki esirlerin bir kısmını takas etmişlerdi.⁴⁹ Mübadele görüşmelerinin devam ettiği süreçte İran idarecileri, savaşın Hüsrev Paşa ve onun kötü idaresi yüzünden çıktığını, aslında barıştan yana oldukları ve Rauf Paşa'nın göreve atanmasından memnuniyet duyduklarını da dile getirmişlerdir.⁵⁰ Fakat Mehmed Emin Rauf Paşa ve bölgedeki pek çok idareci gibi Sultan II. Mahmud da İran'a güvenmemektedir. Çünkü Sultan, İran'ın barış yapmak ister gibi görünüp Osmanlı Devleti'ni yaltıtmak ve boşluk bularak saldırmak istediklerini düşünmektedir.⁵¹

Yazışmalar 1822 senesinin sonlarına kadar devam etmiş ve nihayet sıra savaşın nedenlerini tartışmaya gelmişti. İran başından beri aşiretlerin sınır ihlalleri, tüccar ve hacılara olan muameleler ve daha birçok konuda Osmanlı Devleti'ni suçlu bulmuş, buna karşılık olarak Osmanlı Devleti; İran'ın aşiretlere baskı uygulayarak üzerlerinde egemenlik kurmaya çalıştığını bunun ise Osmanlı Devleti'nin iç işlerine alenen müdahale olduğunu, meselenin Osmanlı Devleti'ne bildirilerek devletin de gerekli tahkikatı yürüterek sorunu çözmeye çalışacağını bildirmiştir. Hacılar ve tüccarlar konusunda da yanlış olan uygulamaların düzeltildiğini ancak İran'ın bu bahaneleri hala öne sürerek Osmanlı sınırlarına yaptığı tecavüzün de bir karşılığının olacağı vurgulanmıştır.⁵²

⁴⁷ BOA, HAT. 822/37388, 17 CA 1237 (9 Şubat 1822); BOA, HAT. 815/37280, 29 Z 1238 (6 Eylül 1823); BOA, HAT. 815/37280-A, 29 Z 1238 (6 Eylül 1823); BOA, HAT. 815/37288, 29 Z 1238 (6 Eylül 1823).

⁴⁸ BOA, HAT. 815/37288, 29 Z 1238 (6 Eylül 1823).

⁴⁹ BOA, HAT. 769/36168, 28 L 1237 (18 Temmuz 1822); BOA, HAT. 770/36179-M, 29 Z 1237 (16 Eylül 1822); BOA, HAT. 815/37288-B, 29 Z 1238 (6 Eylül 1823).

⁵⁰ BOA, HAT. 798/37013, 29 Z 1237 (16 Eylül 1822); BOA, HAT. 769/36168-G, 22 L 1237 (12 Temmuz 1822).

⁵¹ BOA, HAT. 798/37013, 29 Z 1237 (16 Eylül 1822).

⁵² BOA, HAT. 768/36167-C, 29 M 1238 (16 Ekim 1822).

İran'ın, savaşın büyümesinin iki tarafı da olumsuz etkileyeceğini, meseleyi konuşarak çözmek istediklerini ve daha fazla kan dökülmesine karşı olduklarını bildirmesiyle⁵³ artık samimiyetine inanılmış ve görüşmeler hız kazanmıştır. Osmanlı Devleti barış görüşmeleri için yetkiyi Rauf Paşa'ya vermiştir.⁵⁴

İran ordusunda yaşanan kolera salgınının önüne geçilememesi, Osmanlı sınırları içerisinde bulunan İranlı tüccarların, iki Müslüman ülkenin arasında yaşanan savaşın İslam'a aykırı olduğu, Osmanlı Devleti'nin İran tüccarına değer verdiği ve savaş yüzünden senelerdir iki devlet arasındaki ticaret yollarının kapanması sebebiyle maddi sıkıntıların yaşanması yönündeki uyarıları⁵⁵, ayrıca her iki tarafın da savaştan yeni çıktıkları ve Rusya tehdidi, İran'ın savaşı sonlandırmak istemeleri altında yatan bazı nedenlerdir. İçinde bulunduğu maddi ve manevi durumdan dolayı Osmanlı da yine aynı şekilde barıştan yanaydı. Nihayetinde barış görüşmeleri resmen 25 Haziran 1823 tarihinde Osmanlı elçisi Mehmed Emin Rauf Paşa ve İran elçisi Mirza Muhammed Ali arasında Erzurum'da başlamıştır.⁵⁶ Uzun süren görüşmelerden sonra iki ülke yaklaşık bir ay sonra tekrar bir araya gelerek daha net bir şekilde karar alabilmek için görüşmeler yapmış ve nihayetinde tarihteki son Osmanlı-İran savaşına neticelendiren Erzurum Antlaşması 7 madde ve bir hâtime şeklinde 28 Temmuz 1823 tarihinde imzalanmıştır.⁵⁷

Antlaşma Maddeleri

Madde 1: Bu tarih itibarıyla her iki devletin de uyması şartıyla eski sınırlar aynen kabul edilecek, birbirlerinin içişlerine karışmayacaklar, özellikle İran, Osmanlı sınırları içerisinde bulunan başta Kürdistan olmak üzere Süleymaniye, Musul ve Baban bölgelerine müdahale etmeyecektir. Aşiretlerin yaylak ve kışlak olarak sınır ötesine geçmesi vergi vermeleri şartıyla kabul edilecek ve aşiretlerle ilgili yaşanan herhangi bir problem de bölge valisi tarafından çözülecektir.

⁵³ BOA, HAT. 816/37290-A, 7 C 1238 (19 Şubat 1823); Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi (Bâhir Efendinin Zeyl ve İlaveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, OSAV, İstanbul 2000, s. 229.

⁵⁴ BOA, HAT. 782/36605, 5 B 1238 (18 Mart 1823).

⁵⁵ Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, s. 228; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, s. 13; Sabri Ateş, *The Ottoman-Iranian Borderlands Making a Boundary 1843-1914*, Cambridge University Press, New York 2013, s. 54.

⁵⁶ Mehmed Emin Rauf Paşa, "İran olarak eğer siz barış teklifinizde samimi iseniz biz zaten yapmak istemediğimiz bir savaşta kesinlikle barış taraftarıyız." diyerek Osmanlı Devleti adına barış görüşmelerini kabul ettiğini bildirmiştir. BOA, HAT. 798/36991-A, 29 Z 1238 (6 Eylül 1823); BOA, HAT. 798/36991-F, 29 Z 1238 (6 Eylül 1823).

⁵⁷ Ali Asgar Şemim, *İran: Der-Devre-i Saltanat-ı Kacar*, İntişarat-ı Behzad, Tahran 1387, s. 14.

Madde 2: Hac vazifesini yerine getirmek amacıyla Kâbe-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvereye giden İranlı hacılardan, kanunlara aykırı vergi alınmayacak, ancak yanlarında satmak amaçlı ticaret malları var ise bu hacılar tüccar sınıfına tabi tutularak gümrük vergisi vereceklerdir. Ayrıca İranlı hacıların güvenliği Osmanlı'da hacıların güvenliğini sağlayan Surre-i Hümayun tarafından sağlanacak ve hacca giden Şahlara, şehzadelere ve devlet erkânından önemli şahıslara hürmet edilecektir. Hacılar dışında İranlı tüccarlara diğer Müslüman tüccarlara gösterilen muamele gösterilip tüccarların mallarından da bir defaya mahsus olmak üzere %4 gümrük vergisi tahsis edilecek ve koşullar Osmanlı Devleti tarafından garanti altına alınacaktır. Bu şartlar aynı şekilde İran için de geçerli sayılacaktır.

Madde 3: Osmanlı sınırlarında bulunan Haydaranlı ve Sebki aşiretleri İran sınırlarını ihlal etmeyecek, bu durum söz konusu olur ise Osmanlı Devleti tarafından müdahale edilerek zararlar karşılanacak, baş edilemediği takdirde bu aşiretleri Osmanlı Devleti İran'a karşı artık korumayacaktır. Kendi rızası ile İran tarafına geçmek isteyen aşiretler hiçbir şekilde durdurulmayacak ve geri dönüşleri de asla kabul edilmeyecektir. Ayrıca İran tarafına geçen ve Osmanlı sınırlarına tecavüz eden aşiretlere müdahale etme sorumluluğu bu kez İran'da olacaktır.

Madde 4: Her iki devletten kaçan firariler sınır dışı edilerek hiçbir şekilde kabul edilmeyecek ve devletlerine karşı da koruma altına alınmayacaktır.

Madde 5: Osmanlı ve İran topraklarında bulunan esirler altmış gün içinde karşılıklı olarak iade edilecek ayrıca malları da kendilerine veya varislerine teslim edilecektir. Aynı durum İranlı hacılar için de söz konusudur.

Madde 6: Her iki devlet de elinde iken vefat etmiş olan esirlerinin mallarını bu esirlerin varislerine iade edecek, eğer varis yok ise bu mallar güvenli bir şekilde bir sene boyunca bekletilecek, sene sonunda bir varis çıktığı takdirde masraflar kendisinden tedarik edilip teslim edilecek, şayet sene sonunda da varis çıkmaması durumunda bu mallar devlet hazinesine aktarılacaktır.

Madde 7: Savaş esnasında ufak, önemsiz kabahatleri olan kişiler affedilecek ve İki devlet arasındaki dostluğun pekiştirilmesi için üç yılda bir, bir memur, iki devlet arasında elçilik vazifesi görecektir.

Hâtîme (Sonuç): Antlaşmanın tüm maddeleri, esaslar ve şartlar iki devlet tarafından kabul edilmiş ve mükellefler, 60 gün içerisinde üzerlerine düşenleri yapacaklarına dair söz vermişlerdir. Netice olarak iki devlet arasındaki husumeti sonlandıracağına inanılan antlaşma, 28 Temmuz

1823 (19 Zi'l-kâde 1238) tarihinde imzalanmıştır.⁵⁸ Antlaşma metni her iki devlet tarafından kendi ilgili bölgelerinin yöneticilerine gönderilmiş ve haberdar edilmiştir.⁵⁹

İki devlet arasında uzun süre devam eden savaşın gerekçeleri tüm hatlarıyla antlaşma metninde yer almış ve hiç kuşkusuz aşiretler meselesi antlaşma metninin ana konusunu oluşturmuştu. Ha keza alınan çözümlere uyulacağı da bir muamma idi. Ancak şurası bir gerçektir ki bu antlaşma ile ilerleyen zamanlarda ufak tefek problemler yaşansa da iki İslam devleti arasında bir daha savaş yaşanmayacaktı. Antlaşma imzalanırsa da Osmanlı Devleti, İran'a güvenmediğinden olsa gerek savaş ordusunu hemen dağıtmayıp İran'ın tavrına göre hareket edilmesinden yana olmuştur.⁶⁰

Antlaşmanın imzalanma yöntemiyle alakalı sadece yöneticiler tarafından imzalandığına dair birtakım söylentiler çıkmış, ancak durum böyle olmamış hatta antlaşmanın yürürlüğe girmesi aşamasında bazı problemler yaşanmıştır. Şöyle ki; Erzurum Antlaşması, her iki devletin görevlendirdiği idareciler tarafından imzalandıktan sonra antlaşma metni elçiler ile her iki hükümdarlara gönderilecek onların da imzalamasından sonra nüshalar takas edilip yeni gelen nüshalar da imzalanacaktı. Yani antlaşma metni iki nüsha halinde bulunacak ve her iki nüsha da birebir aynı olacaktı. Yetkililer tarafından imzalanan Erzurum Anlaşmasında sıra hükümdarlara gelmiş ve bunun için Osmanlı Devleti adına Kapı Kethüdası Necip Efendi, İran adına ise Kasım Han elçi tayin edilmişlerdi.⁶¹ Osmanlı elçisi tüm koşullara ve şartlara uyar-ken⁶² İran elçisi gecikerek zamanında Erzurum'a ulaşamamış ve gerekçe olarak Feth Ali Şah'ın Tebriz'de olmadığını ve onu beklemek zorunda kaldığını göstermiştir.⁶³ Bu durum zaten İran'a güvenmeyen Osmanlı'da bir endişeye sebep olmuştur.⁶⁴

İran'ın gerektiğinden fazla yavaş hareket etmesi "ki bu durum Ocak 1824 tarihini bulacaktır" bu sebepten ötürü Osmanlı Devleti, karşı tarafın durumuna

⁵⁸ BOA, HAT. 1438/59105, 19 ZA 1238 (28 Temmuz 1823); BOA, HAT. 815/37271-C, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824); *Muâhedât Mecmuası*, C III, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul 1297, s. 1-5.

⁵⁹ BOA, HAT. 802/37104, 25 M 1239 (1 Ekim 1823).

⁶⁰ BOA, HAT. 768/36167, 23 ZA 1238 (1 Ağustos 1823).

⁶¹ BOA, HAT. 802/37100-D, 30 M 1239 (6 Ekim 1823); BOA, HAT. 802/37100-C, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824); BOA, HAT. 801/37094-N, 21 RA 1239 (25 Kasım 1823); BOA, HAT. 782/36598-O, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824); BOA, HAT. 802/37100-C, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824).

⁶² BOA, HAT. 801/37094-İ, 27 S 1239 (2 Kasım 1823); BOA, HAT. 802/37096-A, 6 R 1239 (10 Aralık 1823).

⁶³ BOA, HAT. 801/37094-J, 27 S 1239 (2 Kasım 1823).

⁶⁴ BOA, HAT. 802/37100, 5 S 1239 (11 Ekim 1823). Kasım Han'ın Erzurum'a gelmesi Şubat 1824 tarihini bulacaktı. BOA, HAT. 781/36585, 2 C 1239 (3 Şubat 1824).

göre hareket edilmesi yönünde karar alarak ordusunu dağıtmamıştır.⁶⁵ Bu durumdan en çok rahatsız olan, İranlıların aşiretler ile ilişkilerinden tereddüt eden Bağdad Valisi Davud Paşa idi. Kürdistan bölgesinde sayıca fazla olan İranlıların sınırlardan istedikleri gibi geçebilmesi, yerel yöneticilerin etki altına alınmaya çalışılması gibi nedenlerden ötürü antlaşma şartlarının bir an evvel yürürlüğe girilmesi istenmiş⁶⁶ hatta bölgede çıkan meselelerde Bağdad Valisi Davud Paşa'nın yetkili olması maddesinde de değişiklik yapılarak, Kürdistan ile alakalı her problemde muhatabın direkt sadaret makamında olması kararlaştırılmıştır.⁶⁷

İran elçisi vasıtasıyla imzalanan antlaşma metni gelmiş lakin bu kez de Rauf Paşa ve bölge kurmaylarının dikkati sayesinde metin üzerinde bir oynama yapıldığı detayı fark edilmiştir.⁶⁸ Özellikle Kürdistan ile ilgili “yöneticilerin atanmasına İran'ın müdahale etmeyeceği” maddesi “eski yöneticilere müdahale etmeyecek” şeklinde değiştirilmiştir. Bu durum İran'ın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması demek olup bunun dışında bazı maddelerde de ufak tefek değişiklikler yapılmıştır.⁶⁹ Nüşhanın tahrif edildiğini⁷⁰ fark eden Rauf Paşa, metnin yeniden aslına uygun olarak düzenlenmesi, metnin aslının gelene kadar İran elçisinin Erzurum'da kalacağı, İran'ın bir an önce ellerinde bulundurduğu Osmanlı'ya ait kalelerin boşaltılması, esirlerin iade edilmesi, bundan sonra İran'ın tavırlarına dikkat etmesi ve en ufak bir sınır müdahalesi ya da yapmaması gereken bir harekete yeltenmesi durumunda Osmanlı olarak misliyle karşılık verileceği yönündeki taleplerini Abbas Mirza'ya yazdığı bir mektupta bildirmiştir. Akabinde kendine bağlı bulunan vilayet ve sancaklara da temkinli ve soğukkanlı olunması, ellerinde bulunan İranlı tüccarlara iyi davranılması, mallarının şimdilik teslim edilmemesi şeklinde emirler vermiş ve önlemler alınmıştır.⁷¹

⁶⁵ BOA, HAT. 801/37094-K, 11 S 1239 (17 Ekim 1823); BOA, HAT. 802/37096, 21 R 1239 (25 Aralık 1823); BOA, AE.SMHD.II. 100/8480, 30 CA 1239 (1 Şubat 1824); BOA, HAT. 808/37196-Ö, 21 C 1239 (22 Şubat 1824); BOA, HAT. 808/37196-K, 21 C 1239 (22 Şubat 1824); BOA, HAT. 781/36589-A, 12 C 1239 (13 Şubat 1824). Kürt aşiretler ile bu süreçte yakın ilişki kuran İranlılar, Osmanlı Devleti'ni kötülemek suretiyle, insanların kafalarını karıştırarak bunların İran tarafına meyletmesini sağlamayı arzu etmekteydi.

⁶⁶ BOA, HAT. 808/37196-L, 21 C 1239 (22 Şubat 1824); BOA, HAT. 808/37196-G, 27 C 1239 (28 Şubat 1824); BOA, HAT. 808/37196-Ö, 27 C 1239 (28 Şubat 1824).

⁶⁷ BOA, HAT. 783/36617-C, 17 N 1239 (16 Mayıs 1824).

⁶⁸ BOA, HAT. 783/36619, 21 B 1239 (22 Mart 1824).

⁶⁹ Örneğin antlaşmanın 6. maddesinde de değişiklik tespit edilmiş ve burada muhatap sadece Osmanlı Devleti gibi gösterilmiş ve İran hükümlülüğü yokmuş gibi tahrif edilmişti. BOA, HAT. 814/37270, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824).

⁷⁰ Ali Asgar Şemim, *İran: Der-Devre-i Saltanat-ı Kacar*, s. 15.

⁷¹ BOA, HAT. 783/36620, 21 N 1239 (20 Mayıs 1824); BOA, HAT. 786/36703, 27 N 1239 (26 Mayıs 1824); BOA, HAT. 786/36710, 28 N 1239 (27 Mayıs 1824); BOA, HAT. 786/36702, 303 N 1239 (29 Mayıs 1824).

Hal böyle iken İran, Kürdistan bölgesinde mütesellim ve mutasarrıfları etkisi altına almaya çalışıyor, halkın arasını açarak huzursuzluk çıkarıyor, bazı yöneticileri ise İran sınırlarını ihlal etmeleri konusunda kışkırtarak işleri çıkmaza sokuyordu.⁷²

Nihayet Abbas Mirza, antlaşma metninde bir tahrif gerçekleştirmedikleri, aralarındaki dil farklılığından dolayı bazı kelimelerin ve anlamlarının yanlış değerlendirildiği, iki Müslüman devletin savaşa devam etmelerini kesinlikle istemedikleri, en kısa zamanda antlaşma metninin istendiği şekilde düzeltilip gönderileceği yönünde Rauf Paşa'ya mektup yollamıştır.⁷³ Bir yanlış anlaşılma diyerek işin içinden çıkmaya çalışan İran'ın tutumu Mehmed Emin Rauf Paşa'yı daha da sinirlendirmiş ve Paşa, bir mektup daha kaleme alarak iki devlet arasında yapılan antlaşmanın maddelerini içeren nüshaların harfiyen aynı olması gerektiği ve Osmanlı Devleti'nin bu antlaşma nüshasını kesinlikle bu şekilde imzalamayacağını bildirmiştir. Ayrıca elçi Kasım Han'a da gerekli düzeltmeler yapılmazsa Osmanlı Devleti'nin kesinlikle imza atmayacağını, artık gerisini İran'ın düşünmesi gerektiğini söyleyerek aralarında bir tartışma yaşanmıştır. Elçi, İran olarak barış yapmak istediklerini, ancak Osmanlı'nın bu tavırlarından İran'a güvenmediği fikrine kapıldıklarını belirtirken Rauf Paşa, "Ortada bir uygunsuzluk ve hukuksuzluk var, şayet sözünüzde samimi iseniz her iki nüshayı birlikte okuyarak bir kıyaslama yapalım, görelim bakalım metinler birbiri ile aynı çıkacak mı?" şeklinde karşılık vermiştir. Tüm bu yaşananlar ayrıntılı bir şekilde Mehmed Emin Rauf Paşa tarafından sadarete iletilmiş ve tüm sınır görevlilerinin uyarıldığı, savaş halinde bekleyişin devam ettiği, artık gerisini İran'ın bileceği bildirilmiştir.⁷⁴

Yaklaşık bir yıl kadar antlaşma metninin imzalanması hadisesi devam etmiş, bu süre zarfında İran tarafından hep bir memnuniyetsizlik ve yeni istekler vukuu bulmuştur. Özellikle Haydaranlı ve Sebki Aşiretlerinin hala İran sınırını geçme eğiliminde oldukları ve bunun önlenmesi gerektiği,⁷⁵ Baban Sancağı başta olmak üzere bazı yerlerde sıkıntıların devam ettiğini belirten İran, bu konuların elçiler vasıtasıyla tekrar görüşülerek alınan kararların antlaşma metninde yer alması yönünde istekleri olmuştur.⁷⁶ Bunların dışında İran, bölgede daha önce görev yapmış Abdülhamid Paşa'nın İran'a olan bir miktar borcunun olduğu ve bunun bir an önce ödenmesini de talep etmiştir.

⁷² BOA, HAT. 783/36617, 7 L 1239 (5 Haziran 1824); BOA, HAT. 788/36750, 17 L 1239 (15 Haziran 1824).

⁷³ BOA, HAT. 784/36621-B, 29 L 1239 (27 Haziran 1824); BOA, HAT. 784/36621-C, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824); BOA, HAT. 801/37094-G, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824).

⁷⁴ BOA, HAT. 782/36603, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824).

⁷⁵ BOA, HAT. 801/37094-A, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824).

⁷⁶ BOA, HAT. 801/37094-L, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824).

Rauf Paşa, böyle bir borcun olup olmadığını araştırıldığı, var ise derhal ödeneceği yönünde cevap vermiştir.⁷⁷

Yaşanan sıkıntılar antlaşma sonrasında da bitmemiş, tüccarların ve mallarının iadesi konusunda da problemler söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti, esir olan tüm tüccarların mallarını defterlere net bir şekilde kaydetmesine rağmen İran, tutulan kayıtlardan hep daha fazlasını talep etmiştir.⁷⁸

Sonuç

Hiç beklenmedik bir zamanda sırf İran'ın hırsları yüzünden çıkan bu savaş, Osmanlı Devleti sulh ve diplomasi yoluyla sonlandırmak istese de İran'ın takındığı tavır yüzünden bu mümkün olamamış, iki Müslüman devlet savaşmak zorunda kalmıştır. Savaşın başlangıcında Osmanlı Devleti büyük kayıplar vererek, İran karşısında hiçbir varlık gösterememiş, ancak Mehmed Emin Rauf Paşa'nın serasker olarak atanmasıyla durum değişmiştir ki Paşa'nın bu göreve atanmasında Sultan II. Mahmud'un ona olan itimatı da ortadadır.⁷⁹ Paşa, görevinin başına gelir gelmez durum değerlendirmesi yaparak merkeze bir rapor göndermiştir. Merkeze gönderdiği raporda nefir-i âmm⁸⁰ askerlerinin profesyonel olmaması, Kürt ve kızıl başlardan oluşması hasebiyle İran kültürüne daha yakın oldukları, bu durumun tehlike arz ettiği ve bu askerlerle savaşın kazanılmasının mümkün olmayacağı yönünde fikirler sunmuş ancak bu durum sınırda bulunan pek çok nefir-i âmm askerinin İran'a meyletmesine neden olmuştur. Bunun en büyük örneği Eleşkird Muharebesi esnasında Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın ve askerlerinin savaştan kaçmaları ve neticede Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgi almasıdır.⁸¹

⁷⁷ BOA, HAT. 802/37100-A, 29 Z 1239 (25 Ağustos 1824). Nitekim yapılan tahkikat sonucunda Abdülhamid Paşa'nın borcu olan paranın 500 kese akçe olduğu doğrulanmış ve bizzat Mehmed Emin Rauf Paşa tarafından İran elçisine teslim edilmek suretiyle bu meselenin de son bulması sağlanmıştı. BOA, HAT. 813/37261-N, 11 CA 1239 (1 Ocak 1825); BOA, HAT. 813/37261-G, 27 CA 1239 (17 Ocak 1825); BOA, HAT. 810/37215, 5 C 1239 (25 Ocak 1825). Ödemenin gerçekleşmesinin akabinde bu sefer de İran, borcun faizini talep etmiş, hesaplamalar yapılarak borcun üzerine 10.000 kuruş faiz de edilmiş. BOA, HAT. 813/37261-P, 29 Z 1240 (14 Ağustos 1825).

⁷⁸ BOA, HAT. 802/37101, 15 B 1239 (16 Mart 1824).

⁷⁹ BOA, HAT. 796/36931, 29 ZA 1237 (16 Eylül 1822).

⁸⁰ Nefir-i Âmm: İslam savaş hukukunun bir uygulaması olarak, savaş zamanında bölge halkının topyekûn askere alınmaları ve bunlardan oluşan askerî birliklere verilen askerî addır. Bir nevi topyekûn askerlik anlamlarına gelmektedir. Bu askerler gayri muntazam, başıbozuk, savunma savaşı için askere alınabilecek herkesin askere alınması, savaş bölgesindeki halkın savaşa sürülerek savunma hattı oluşturmasını sağlamak amacıyla halktan oluşan milis birlikleri ifade eden askerî birliklerdir. Murat Tuğluca, "1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 40, Konya 2016, s. 89.

⁸¹ BOA, HAT. 821/37382-N, 1 R 1237 (26 Aralık 1821).

İmkânsızlıklara, gönderilemeyen yardımlara, basiretsiz ve bazı hain yöneticilere rağmen istenilen başarıya ulaşılmasa da pek çok cephede düşman askeri püskürtülebilmiştir. Ayrıca Mehmed Emin Rauf Paşa'nın kalemiye kökeninden yetişmesi hasebiyle, İran'ın antlaşma metninde değişiklik yaparak bunu Osmanlı'ya kabul ettirmeye çalışması tuzağına düşmemesi de dikkate şayandır.

Sonuç olarak tarihte Osmanlı ile İran arasında yaşanan bu son savaşı tüm imkânsızlıklara ve olumsuzluklara rağmen, Osmanlı Devleti kayıpsız bir şekilde tamamlamış, Sultan II. Mahmud, savaşta büyük çaba ve hem askeri hem de diplomatik başarı gösteren Mehmed Emin Rauf Paşa ve ekibine tebriklerini ileterek hediyeler göndermiştir.⁸²

Kaynakça

A. ARŞİV KAYNAKLARI

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Ali Emiri/Mahmud II

100/8480.

Cevdet / Askeriye (C..AS.)

66/3122, 282/11714-1.

Cevdet / Dâhiliye (C.DH.)

124/6183.

Cevdet / Hâriciye (C.HR.)

27/1342.

Hatt-ı Hümayun (HAT.)

452/22390, 452/22390-A, 481/23550, 496/24364-A, 496/24349, 653/31926, 768/36166, 768/36167, 768/36167-C, 769/36168-G, 769/36168, 769/36172, 770/36179, 770/36179-M, 770/36179-R, 771/36180, 771/36180-S, 781/36585, 781/36589-A, 782/36598-O, 782/36603, 782/36605, 782/36609, 783/36617, 783/36617-C, 783/36619, 783/36620, 784/36621-B, 784/36621-C, 786/36694, 786/36702, 786/36703, 786/36710, 788/36750, 789/36776, 789/36786, 789/36796, 791/36817-F, 791/36817-L, 791/36817-M, 791/36817-P, 792/36826, 792/3826-B, 793/36834, 793/36834-C, 794/36858, 796/36904, 796/36916, 796/36931, 796/36938, 797/36961-İ, 797/36961-J, 798/36991-A, 798/36991-F, 798/37012, 798/37013, 800/37074, 801/37094-A, 801/37094-G, 801/37094-İ, 801/37094-J, 801/37094-K, 801/37094-L, 801/37094-N, 801/37456, 802/37096, 802/37096-A, 802/37100, 802/37100-A, 802/37100-C, 802/37100-D, 802/37101, 802/37104, 806/37168, 807/37192, 808/37196-G, 808/37196-K, 808/37196-L, 808/37196-Ö, 810/37215, 811/37232, 812/37252, 813/37261-G, 813/37261-N, 813/37261-P, 814/37270, 815/37271-C, 815/37280, 815/37280-A, 815/37282-G, 815/37288, 815/37288-B, 816/37290-A, 817/37305, 819/37339-B, 820/37358, 820/37367-E, 820/37369,

⁸² BOA, HAT. 796/36916, 29 Z 1240 (14 Ağustos 1825); BOA, HAT. 796/36938, 29 Z 1240 (14 Ağustos 1825); Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi*, s. 283-284.

821/37376, 821/37381, 821/37382-N, 821/37383-B, 821/37383-D, 821/37382-N, 822/37389-U, 822/37456, 822/37388, 823/37392, 823/37397, 824/37400-F, 824/37400-İ, 824/37400-R, 825/37404-U, 825/37418-A, 826/37429, 826/37434, 826/37437, 827/37456, 1314/51255, 1316/51299, 1438/59105, 1560/15.

B. KAYNAK ESERLER VE İNCELEME ESERLER

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C XII, Matbaa-i Osmanî, Dersaadet 1309.
- Ateş, Sabri, *The Ottoman-Iranian Borderlands Making a Boundary 1843-1914*, Cambridge University Press, New York 2013.
- Beydilli, Kemal, "Mehmed Emin Rauf Paşa (1780-1860)", *TDVİA*, C 28, TDV Yay., Ankara 2003, s. 465-467.
- Çelik, Yüksel, "Serasker", *TDVİA*, C 36, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 547-549.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C IV, Türkiye Yay., İstanbul 1972.
- Emini, Ali Rıza, *Tarih-i Revabıt-ı Harici-i İran ez Kacariye ta Sukut-ı Rıza Şah*, Hatt-ı Sevvam, Tahran 1382.
- Hurmuci, Muhammed Cafer, *Tarih-i Kacar Hakayıku'l-Ahbar-ı Nasiri*, Tahran 1345.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C V, Yay. Haz. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
- Karadeniz, Yılmaz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yay., İstanbul 2012.
- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *TDVİA*, C 25, TDV Yay., İstanbul 2002, s. 62-65.
- Mehmed Esad Efendi, *Vakanüvis Esad Efendi Tarihi (Bâhir Efendinin Zeyl ve İlaveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, OSAV, İstanbul 2000.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Haz. Nuri Akbayar, C IV, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Muâhedât Mecmuası*, C III, Ceride-i Askeriye Matbaası, İstanbul 1297.
- Sykes, P. M., *A History of Persia*, Vol II, London 1915.
- Soofizadeh, Abdolvahid, "Kaçar ve Osmanlı Devletleri Arasında Belirsiz Sınır Meseleleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 42, Konya 2017, s. 437-449.
- Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânîzâde Tarihi*, C II, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yay., İstanbul 2008.
- Şemim, Ali Asgar, *İran: Der-Devre-i Saltanat-ı Kacar*, İntişarat-ı Behzad, Tahran 1387.
- Tekdemir, Aziz, "XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821-1823 Savaşı", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S 4, Aralık 2009, s. 77-95.
- Tuğluca, Murat, "1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 40, Konya 2016, s. 87-110.
- Uluerler, Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2009.
- Uluerler, Sıtkı, "Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza'nın Rolü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 22, S 2, Elazığ 2012, s. 308-319